

ПОСТРАЖДАЛІ ВІД КОНФЛІКТУ: ЯК УКРАЇНА ЗАБЕЗПЕЧУЄ РЕАЛІЗАЦІЮ ЇХНІХ ПРАВ

СЕРПЕНЬ 2018

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Подання коаліції громадських організацій щодо реалізації Україною Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП)

Це подання підготовлено Коаліцією громадських організацій, що опікуються правами внутрішньо переміщених осіб та тих, хто залишився проживати на тимчасово окупованих територіях України, в рамках підготовки до звітування Україною Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних прав. Автори подання мають значний досвід у розробці та адвокатуванні проектів нормативно-правових актів у сфері захисту прав переселенців, приймають участь у робочих групах при профільних Міністерствах, надають значну соціальну та юридичну допомогу особам, які постраждали внаслідок конфлікту, займаються висвітленням подій, що відбуваються на тимчасово окупованих територіях України.

До Коаліції входять:

- ГО “Донбас СОС”, <http://www.donbasssos.org>
- ГО “Крим СОС”, <http://krymsos.com/>
- БФ “Право на Захист”, <http://vpl.com.ua/uk/>
- БФ “Восток-СОС”, <http://vostok-sos.org/>
- ГО “Громадський холдинг “ГРУПА ВПЛИВУ”, <https://www.vplyv.org.ua/>
- Програма “Радник з питань внутрішньо переміщених осіб”, що впроваджується БФ “Stabilization Support Services”, <http://radnyk.org>
- ГО “Центр інформації про права людини”, <https://humanrights.org.ua/>

У публікації використані фотографії з вільного доступу. Автором деяких світлин є Євгеній Васильєв (Благодійний фонд “Восток-СОС”).

Видання цієї публікації стало можливим завдяки фінансовій підтримці Посольства Королівства Нідерландів в Україні.

Зміст

Вступ.....	4
1. Гарантування і реалізація соціальних та економічних прав ВПО (статті 4, 9, 11 Пакту).....	6
1.1. Пенсійне забезпечення ВПО	7
1.2. Реалізація права на соціальні виплати для ВПО	8
1.3. Перешкоди для інтеграції ВПО	10
2. Реалізація соціальних та економічних прав мешканців ТОТ України (статті 4, 9, 11, 13 Пакту).....	12
2.1. Порушення права на соціальний захист мешканців ТОТ	13
2.2. Гарантування дотримання майнових прав мешканців ТОТ	14
2.3. Освіта мешканців окупованих територій.....	16
2.4. Обмеження у підприємницькій діяльності, податковій та банківській сферах.....	17
3. Право на соціальне забезпечення осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі, та членів їхніх сімей (статті 6, 9, 12 Пакту)	18
3.1. Компенсаційні виплати особам, що були звільнені з полону	18
3.2. Надання медичної та психологічної допомоги колишнім полоненим	19
3.3. Право на працю.....	20
3.4. Соціальні гарантії для членів сімей осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі.....	20
Питання.....	21
Рекомендації.....	22

Перелік скорочень

АРК	Автономна Республіка Крим
АТО	антитерористична операція
ВПО	внутрішньо переміщена особа
ЗВО	заклади вищої освіти
КПВВ	контрольний пункт в'їзду-виїзду
КМУ	Кабінет Міністрів України
МСП	Міністерство соціальної політики України
МТОТ	Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України
ПАРЄ	Парламентська Асамблея Ради Європи
ПФУ	Пенсійний Фонд України
СБУ	Служба безпеки України
ТОТ	тимчасово окупована територія
УПСЗН	управління праці та соціального захисту населення
ФОП	фізична особа-підприємець

Вступ

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації частина території України – Автономна Республіка Крим, м. Севастополь, а також частина території Донецької та Луганської областей – визнана тимчасово окупованою. Через бойові дії зруйновано більше 40 тис. будинків.¹ Зазнали руйнувань та різного ступеню пошкоджень автомобільні дороги загального користування, електромережі, пошкоджено об'єкти залізничної, промислової інфраструктури в межах Донецької та Луганської областей.²

ДОВІДКОВО

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права був ратифікований ще УРСР у 1973 році. Відповідно до статті 16 Пакту, держава-учасниця зобов'язана періодично подавати доповіді про здійснені нею заходи для реалізації прав, визнаних у ньому. А також звітувати про прогрес, досягнутий у сфері цих прав, перед Комітетом ООН з економічних, соціальних та культурних прав. Наступну, сьому, доповідь Україна подаватиме навесні 2019 року. Паралельно з підготовкою звіту держави громадські організації та національні інститути захисту прав людини можуть направляти до Комітету альтернативну інформацію про стан дотримання у державі прав і свобод людини. Підготовка таких документів є можливістю впливу неурядових організацій на державу для виконання останньою своїх зобов'язань. Доповіді обговорюються на пленарному засіданні Комітету ООН. Результатом таких обговорень є підготовка заключних зауважень з рекомендаціями для країни-учасниці.

Військові дії та окупація призвели до численних втрат серед цивільного населення. За даними Моніторингової Місії ООН з прав людини в Україні, за весь період конфлікту, з 14 квітня 2014 року, загинуло щонайменше 3 023 цивільних осіб; від 7 до 9 тисяч цивільних осіб зазнали поранень.³ За даними Міжнародного Комітету Червоного Хреста, за час конфлікту зникло безвісти більше 1500 осіб, половина з яких – цивільні.⁴ Крім того, збройний конфлікт призвів до масштабного внутрішнього переміщення осіб. Станом на 30 липня 2018 року, за даними Міністерства соціальної політики України, взято на облік 1 516 246 переселенців з окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим.⁵ Не зважаючи на продовження активної фази бойових дій, значна частина населення – більше 4,5 млн осіб – залишається проживати на тимчасово окупованих територіях

¹ https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukraine_humanitarian_needs_overview_2018_en_1.pdf

² http://www.mbo.gov.ua/files/2014/war_price.pdf

³ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineFev-May2018_UKRAINIAN.pdf

⁴ <http://ua.icrc.org/2018/07/12/icrc-welcomes-adoption-law-missing/>

⁵ <https://www.msp.gov.ua/news/15672.html>

Через військові дії транспортні, економічні, соціальні зв'язки із окупованою територією були фактично перервані. Встановлення лінії розмежування між окупованими територіями і територіями, контрольованими Урядом України у межах Донецької та Луганської областей, а також дозвільний характер її перетину через п'ять КПВВ, значною мірою є обмежувальним фактором для підтримки сталих зв'язків (зокрема гуманітарних) з населенням на окупованих територіях.

Водночас ми можемо констатувати, що держава не вживає всіх належних і необхідних заходів для забезпечення реалізації базових прав осіб, які постраждали внаслідок конфлікту. Зокрема, мова йде про порушення права на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб та мешканців окупованих територій, незабезпечення рівного доступу до освіти, дискримінацію у доступі до банківських послуг, численні порушення майнових прав тощо.

1

Гарантування і реалізація соціальних та економічних прав ВПО (статті 4, 9, 11 Пакту)

Згідно з Керівними принципами ООН з питань внутрішнього переміщення,⁶ ВПО не повинні піддаватися дискримінації при реалізації будь-яких прав і свобод на тій підставі, що вони є переміщеними всередині країни особами. Політика держави має бути спрямована на сприяння переселенню та інтеграції в нові громади або безпечному поверненню на попередні місця проживання після закінчення бойових дій за вибором особи. Адже

внутрішнє переміщення є фактом, який стався в житті особи, а не “статусом”, який залежить виключно від наявності чи відсутності довідки.

Натомість сьогодні соціальні та економічні права ВПО в Україні порушуються, державна політика не відповідає Керівним принципам, негативно впливаючи на можливість реалізації соціально-економічних прав та інтеграції ВПО в приймаючі громади.

⁶ <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G98/104/93/PDF/G9810493.pdf?OpenElement>

1.1. Пенсійне забезпечення ВПО

За даними МСП України, станом на червень 2018 року в органах ПФУ було обліковано 510 тис. ВПО, які є отримувачами пенсії. При цьому у червні 2018 року пенсію виплачено лише 477 тис. ВПО.⁷

Наразі для ВПО встановлені додаткові дискримінаційні умови для отримання ними пенсійних виплат. Так, пенсіонер, який був взятий на облік як ВПО, повинен періодично проходити так звану ідентифікацію в установах Ощадного банку України.⁸ У разі відсутності пенсіонера за місцем свого проживання на підконтрольній Уряду України території виплати пенсії можуть бути припинені на невизначений строк. Невиплачені суми пенсій за минулий період не повертаються.⁹

Через встановлені верифікаційні процедури пенсіонери з числа ВПО не можуть безперешкодно виїздити за межі України.

Фактично додаткові умови, встановлені для отримання пенсії ВПО, не застосовуються для всіх інших пенсіонерів України, є дискримінаційними та такими, що не відповідають критеріям необхідності та пропорційності введених

обмежень. Крім того, вони не відповідають і Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, що було встановлено в численних рішеннях судів, зокрема – Верховним судом України.¹¹

Наприкінці грудня 2017 року Ігоря Козловського, відомого українського вченого, релігієзнавця, звільнили з полону незаконних збройних формувань на окупованій частині Донецької області. В ньому чоловік провів майже два роки¹⁰. Після звільнення пан Козловський отримав довідку ВПО, тож йому відновили виплату пенсії. Проте у травні 2018 припинили нібито через те, що він виїхав за межі України. В цей час пан Козловський їздив за кордон, щоб свідчити про злочини, які чинить Росія на ТОТ (зокрема в нього були зустрічі у Лондоні та Брюсселі). Факт припинення виплати пенсії чоловікові набув значного розголосу. В цю ситуацію втрутились народні депутати України. Тому пенсію поновили вже у червні. Також пан Козловський отримав заборгованість за два місяці.

⁷ <http://www.pfu.gov.ua/36015-u-cherwni-2018-roku/>

⁸ ПАТ “Державний ощадний банк України” визначено єдиним банком, через який ВПО мають право отримувати соціальні виплати і пенсії.

⁹ Відповідно до Постанови КМУ від 25 квітня 2018 року №335, соціальні виплати і пенсія, які не виплачені за минулий період, обліковуються та виплачуються на умовах окремого порядку, визначеного Кабінетом Міністрів України. Наразі цей Порядок не розроблений.

¹⁰ <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/112-ua-ukrainian-scholar-kozlovsky-released-separatist-captivity.html>

¹¹ Верховний Суд при розгляді справи № 263/7763/17 роз’яснив, що не можна припинити виплачувати пенсії переселенцям з огляду на їх відсутність за місцем проживання.

Крім офіційних процедур, встановлених Урядом України через окремі Постанови, на практиці причиною припинення виплат пенсії

для ВПО стають так звані “списки СБУ”. Відповідно до Постанови КМУ № 365, усі види соціальних виплат та пенсія ВПО можуть бути зупинені на підставі інформації від СБУ про те, що особа повернулася на постійне місце проживання на ТОТ. Відсутність будь-яких затверджених процедур щодо порядку складання, верифікації та надання такої інформації призвела до значних зловживань та безпідставного припинення виплат. Так, за інформацією НГО “Донбас-СОС”, на початку 2016 року соціальні виплати і пенсії на підставі так званих “списків СБУ” були припинені 460 тис. ВПО; у 2017 році – 200 тис.¹²

Тобто фактично держава може свавільно, порушуючи законодавство, припинити виплати пенсії ВПО на дискримінаційних підставах, хоча пенсія зазвичай є єдиним джерелом для існування осіб похилого віку. Це є недотриманням статей 2, 4, 9 та 11 Пакту.

1.2. Реалізація права на соціальні виплати для ВПО

Призначення адресної фінансової допомоги ВПО у зв'язку із переміщенням. З метою реалізації захисту громадян і надання соціального захисту внаслідок окупації Криму¹³ та АТО на сході країни КМУ 1 жовтня 2014 року затвердили постанову № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг».

Варто зауважити, що суми адресної допомоги, передбачені даною Постановою, є надзвичайно низькими (особливо для працездатних осіб) і не покривають оплату комунальних послуг.¹⁴

Окрім цього, для деяких категорій осіб, таких як працездатні громадяни, пенсіонери та діти, суми щомісячної адресної допомоги є сталими і не залежать від рівня прожиткового мінімуму зазначених категорій. Це є неправильним, оскільки дана прив'язка

допомогла б динамічно змінювати суму допомоги в залежності від інфляції і перерахунку прожиткового мінімуму.

Дискримінаційне положення про отримання всіх видів соціальних виплат виключно через один державний банк. З метою регулювання соціальних та пенсійних виплат для ВПО 5 листопада 2014 р. Уряд ухвалив Постанову № 637 «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», відповідно до якої, по-перше, пенсійні виплати були прирівняні до соціальних виплат, а по-друге, було прийнято імперативну норму, відповідно до якої всі соціальні виплати внутрішньо переміщеним особам здійснюються виключно через ПАТ «Ощадбанк». Також ВПО зобов'язані проходити фізичну ідентифікацію безпосередньо у відділеннях ПАТ «Ощадбанк».

Запровадження дискримінаційного порядку контролю за соціальними виплатами. 8 червня 2016 року Уряд прийняв Постанову № 365 “Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам”, якою затверджено два порядки, які регулюють призначення, відновлення та припинення контролю за соціальними та пенсійними виплатами внутрішньо переміщених осіб. Порядками

¹² <https://dnews.dn.ua/news/592592>

¹³ Автономна Республіка Крим та місто Севастополь

¹⁴ Станом на 01 серпня 2018 року, сума адресної допомоги працездатним ВПО складає 442 грн (16 USD), для непрацездатних осіб (пенсіонерів, дітей, студентів) – 1000 грн (37 USD). При цьому, прожитковий мінімум для працездатної особи становить 1841 грн (68 USD)

передбачено періодичну перевірку фактичного місця проживання ВПО, обов'язок повідомляти УПСЗН про зміну свого місця перебування в десятиденний термін, додаткові перевірки за інформацією СБУ, Мінфіну та Держприкордонслужби, загальні та особливі умови припинення та відновлення виплат (наприклад, у разі скасування довідки ВПО поновлення допомоги можливе через 6 місяців).

Затосування цієї Постанови призвело до масових припинень соціальних виплат та пенсій ВПО, що, в свою чергу, призвело до численних судових позовів. У своїх рішеннях суди неодноразово зазначали, що чинна система контролю за соціальними виплатами та виплатами пенсії ВПО не відповідає законодавству України, а також міжнародним договорам України, а 3 травня 2018 року Верховний Суд у зразковій справі № 805/402/18 вказав на неправомірність застосування положень Постанови №365 для припинення пенсій і соціальних виплат.¹⁵

Крім того, 4 липня 2018 року набула чинності Постанова Київського апеляційного адміністративного суду в справі №826/12123/16, якою із вказівкою на дискримінаційність і неконституційність були скасовані окремі положення Постанови №365 та Постанови

¹⁵ станом на 1 серпня 2018 року зразкове рішення Верховного Суду України не набрало законної сили, оскільки воно оскаржується Міністерством соціальної політики України

З 2014 року я є переселенкою та мешкаю в Маріуполі. З листопада цього ж року отримую адресну допомогу, яку подовжую кожні півроку. Восени 2017 року я написала заяву на чергове подовження і стала чекати на візит соціальних інспекторів з перевіркою. Утім, впродовж місяця до мене так ніхто й не прийшов. Я звернулася до районного управління соціального захисту, де мені повідомили, що перевірка вже відбулась. Два тижні тому! Але мене нібито не було вдома. Тому, сказали в управлінні, тепер мене позбавлять права на отримання адресної допомоги.

У той момент у мене земля пішла з-під ніг. Я цілий місяць чекала на перевірку, виходила з дому тільки в разі кричущої необхідності. Переважно після 18.00, оскільки знала, що соціальні інспектори працюють до 17.00. Крім того, зі мною мешкає невістка з маленькими дітьми та її батько, який не виходить з дому. Тобто вдома завжди хтось був. Я почала все це говорити інспекторці, на що вона відповіла: «Я у вас була, повідомлення залишала ...». В той момент я не уявляла, як жити далі. Пенсію затримали, бо я потрапила в чергові списки СБУ, адресну допомогу не платитимуть... Я буду змушена перебувати на утриманні у дітей, які мають власну малечу...

І тут соціальна інспекторка дістала телефон і показала фотографію, на якій вона залишає повідомлення в хвіртці за моєю нібито адресою. Але на фото виявився зовсім інший будинок. І хвіртка була дерев'яною замість залізної...

Ірина, 58 років

№637 щодо перевірок фактичного проживання/перебування ВПО для отримання соціальних виплат. Проте сама практика проведення перевірок не припинилася, а ті особи, що цієї перевірки не проходять, позбавляються соціальних виплат.

Через численні додаткові механізми контролю за виплатами для ВПО деякі переселенці відмовляються від довідки про взяття на облік ВПО. Проте у разі відмови від довідки пенсійні та соціальні виплати такій особі припиняються.

1.3. Перешкоди для інтеграції ВПО

Відповідно до Резолюції 2028 (2015) “Гуманітарна ситуація: українські біженці та переміщені особи”,¹⁶ ПАРЕ закликала Україну до повного виконання Керівних Принципів ООН щодо внутрішнього переміщення, а також до гарантування підтримки внутрішньо переміщених осіб щодо їх вибору місця проживання – повернення на місце постійного проживання, локальна інтеграція або переселення в інші частини країни.

Інтеграція та адаптація ВПО до нових громад є одним з ключових завдань в умовах вимушеного переселення. Відповідно до даних соціального дослідження, проведеного Міжнародним фондом виборчих систем (IFES) у

лютому 2018 року, кількість ВПО, які бажають залишитися у новій громаді, зросла на 9% у порівнянні із 2017 роком і нині становить 36%. Водночас на 17% знизилася кількість тих, хто планує повертатися у свій колишній дім за умови нормалізації ситуації і безпечності такого повернення (наразі 28% ВПО). 64% опитуваних стверджують, що повністю інтегрувалися у новій місцевості, а 44% відчують себе активними членами громади.¹⁷

Варто зауважити, що ВПО стикаються із численними перепонами на шляху їхньої інтеграції у місцеві громади. ВПО позбавлені права брати участь у місцевих виборах в громадах, де вони мешкають, а відтак вони не можуть впливати на формування місцевої політики.

¹⁶ <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21480&lang=en>

¹⁷ <https://www.vplyv.org.ua/archives/1533>

Наша сім'я переїхала до Києва в липні 2014 року. Поїхали з Донецька, бо стріляти почали вже біля нашого будинку. Тоді у нас якраз народилася донька. Ми не хотіли ризикувати.

Перші моменти нашої інтеграції були пов'язані з дитиною – пошук лікаря, візити до лікарні (з малюком потрібно кожен місяць її відвідувати), спілкування з мамами. Дуже швидко я почала брати активну участь у суспільному житті свого району – підписувала петиції з проханням встановити дитяче містечко і спортивний майданчик (їх зробили роки за три, але все ж), ініціювала прибирання території біля нашого житлового будинку та інше. Ми живемо поруч з парком та лісом. Там гуляємо, а отже, беремо активну участь в суботниках, прибираннях, благоустрою. Підтримуємо суспільно важливі ініціативи та обговорення. Така інтеграція почалася з бажання робити для міста, в яке ти мимоволі переїхав, щось хороше.

На другий рік моя активність вже вийшла поза дитячу сферу. Разом із сусідами ми активно вирішувала наші локальні комунальні питання. Добилися, що нам остаточно відремонтували труби на сусідній вулиці, щоб влітку воду не відключали довше, ніж на два тижні. Ми вимагала полагодити дорогу біля будинку (її полагодили в цьому році). У нас в під'їзді встановили нові ліфти, під будинком прибрали сміттєві баки, можливо, доб'ємося також ремонту в парадному.

Чому я тут це роблю? Тому що майже не робила такого в Донецьку і зрозуміла, що треба бути відповідальною за своє місто. Інакше більше шансів його втратити.

Анна, 36 років

Також ВПО вимушені витратити додаткові ресурси на придбання необхідних речей через обмеження при перевезенні особистих речей з/на ТОТ. Чинні митні та податкові правила, які діють на лінії зіткнення/межі з ТОТ, значно обмежують можливості ВПО та жителів ТОТ, які не мають довідки про взяття на облік ВПО, вивозити власні речі (побутову техніку, меблі, спеціалізоване медичне обладнання для індивідуального використання тощо) з ТОТ.¹⁸

Одним з основних чинників успішної інтеграції ВПО є забезпечення їх постійним житлом. На загальнонаціональному рівні існують лише кілька програм, які дають можливість ВПО отримати житло у приватну власність шляхом часткової оплати вартості житла або сплати іпотеки. Проте ВПО не є пріоритетною цільовою групою цих програм, в яких вони беруть участь на загальних умовах разом з іншими категоріями осіб. До того ж фінансування цих програм з Державного бюджету України є недостатнім та фактично розпочалося лише у 2017 році, що негативно впливає на ефективність їхньої реалізації. Наразі невелика кількість ВПО тимчасово мешкає в гуртожитках, модульних містечках та соціальних

готелях, виділених державою у 2014 році під час найбільшого переміщення з зони конфлікту. Останні зміни до законодавства надають можливість ВПО отримати тимчасове чи соціальне житло, але фактично фонд такого житла відсутній.

¹⁸ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1636-18>

2

Реалізація соціальних та економічних прав мешканців ТОТ України (статті 4, 9, 11, 13 Пакту)

Після початку збройного конфлікту в Україні, частина території, що контролюється Російською Федерацією чи афілійованими нею незаконними збройними формуваннями, фактично опинилася в ізоляції, умови якої з часом ставали більш жорсткими. Наразі Україна припинила будь-яке пасажирське транспортне сполучення, а також торгівлю з окупованими територіями. Окрім того, прийняття Закону України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» запровадило особливий порядок застосування норм регуляторного, податкового та митного законодавства України, а також особливий режим внутрішньої та

зовнішньої міграції фізичних осіб з окупованої території Криму. Встановлений порядок призводить до обмежень в перетині адміністративної межі, перевезенні особистих речей, створює особливі умови банківського обслуговування тощо.

На підконтрольній Уряду України території не визнаються документи, що видані представниками де-факто влади на ТОТ. На цій території не представлені українські ЗМІ. Водночас для реалізації своїх гарантованих Конституцією прав мешканці ТОТ вимушені вставати на облік як ВПО, оскільки можливість реалізувати свої соціальні та економічні права прямо залежить від наявності довідки про взяття на облік ВПО.

2.1. Порухення права на соціальний захист мешканців ТОТ

Реалізація права на пенсійне забезпечення мешканцями ТОТ. Наразі для жителів тимчасово окупованого Криму та м. Севастополь і окупованої частини території Донецької та Луганської областей запроваджені різні порядки отримання пенсії.

Так, для отримання пенсії громадянами України, які проживають на окупованій території АРК та м. Севастополя, необхідно звернутися до органів ПФУ на підконтрольній Уряду України території та додатково надати документи уповноваженого органу Російської Федерації про те, що особі не призначалась пенсія за місцем реєстрації на території Криму, а також особисту декларацію про відсутність громадянства держави-окупанта.¹⁹ Виплата пенсії розпочинається/поновлюється після надходження пенсійної справи на запит територіальних управлінь ПФУ разом з документами про припинення або непризначення виплати пенсії. Така ситуація призводить до розголошення персональних даних отримувача виплати державі-агресору.²⁰

Водночас Уряд України не гарантує жителям ТОТ Донецької та Луганської областей забезпечення права на соціальні та пенсійні виплати, а спонукає їх користуватися порядком отримання пенсії, який діє лише для ВПО, відповідно до Постанови КМУ від 05.11.2014 №637.²¹ Отже, для того, щоб мати можливість отримувати законно зароблену протягом

свого життя пенсію, такі громадяни змушені виїжджати на підконтрольну територію та ставати на облік як ВПО. Ця ситуація призвела до невідповідності офіційної статистики ВПО реальній кількості громадян, які вимушено покинули власні домівки через війну та потребують допомоги в інтеграції до нових громад на підконтрольних Уряду України територіях.

За даними МСП України, близько 1278 тис. громадян, які мають право на державну пенсію, проживали на сьогоднішній ТОТ Донецької та Луганської областей у 2014 році. Станом на червень 2018 року лише 510 тис. пенсіонерів з числа ВПО з Донецької та Луганської областей отримують пенсію. Це означає, що близько 700 тис. пенсіонерів з ТОТ не отримують пенсію від України.

Відповідно до судової практики, більшість позовів, в яких оскаржувалося припинення виплат пенсії мешканцям ТОТ, були вирішені на користь заявників.

Неможливість отримати пенсію мешканцями ТОТ може спричинити нові хвилі їхнього переміщення або спонукати їх до "штучної" реєстрації як ВПО з метою реалізації свого права на пенсію. Це також можна розцінити як примус до переміщення, що суперечить Керівним принципам ООН з питань внутрішнього переміщення.

Соціальні виплати мешканцям ТОТ. Наразі будь-які соціальні виплати мешканцям ТОТ проводяться у разі їхньої реєстрації у якості ВПО. Проте законодавством встановлені

¹⁹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/page11>

²⁰ виплата не розпочнеться, поки не прийде паперова пенсійна справа

²¹ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF>

окремі умови реалізації права особи на отримання соціальних виплат. Зокрема, для отримання виплати при народженні дитини, один із батьків має звернутися до територіальних органів соціального захисту населення протягом 12 місяців з дня народження дитини. Зважаючи на умови окупації, безпекові ризики та необхідність підтверджувати факт народження дитини в судовому порядку,²² батьки часто не можуть дотримуватися встановленого строку на звернення, тому їм відмовляють у виплатах. Зараз подібні ситуації вирішуються тільки у судовому порядку, оскільки законодавством не визначено умов, за яких такий строк може бути поновлено. У своїх рішеннях суд зазначає, що у даному випадку несвоєчасність звернення батьків за реалізацією свого права пов'язана з анексією частини території України, а причини пропуску звернення за допомогою визнаються поважними.²³

²² наразі в Україні не існує адміністративної позасудової процедури визнання фактів народження та смертей, що відбулися на ТОТ.

²³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68075972>

2.2. Гарантування дотримання майнових прав мешканців ТОТ

Гарантії збереження нерухомого майна, розташованого на ТОТ. Відповідно до законодавства України, за власниками майна зберігається право власності, інші речові

права на майно, зокрема нерухоме, включаючи земельні ділянки, що розташовані на ТОТ. Будь-який акт, виданий у зв'язку з діяльністю збройних формувань РФ та оку-

паційної адміністрації РФ на ТОТ, є недейсним і не створює жодних правових наслідків (за винятком документів про реєстрацію фактів народження і смерті, що відбулися на ТОТ в Донецькій та Луганській областях). Водночас, враховуючи те, що Україна не здійснює свою юрисдикцію на зазначених територіях, такі законодавчі норми не можна вважати гарантіями збереження майна на ТОТ. Ці положення вказують лише на те, що для України власниками майна є ті особи, які визначені як власники в Єдиному реєстрі речових прав на нерухоме майно або мають інші документи, які підтверджують їхнє право власності згідно з українським законодавством. У разі зміни власника майна відповідні правочини мають бути здійснені виключно за українськими законами.

Відшкодування майнової шкоди, спричиненої збройним конфліктом. Одним з найбільш нагальних і водночас невирішених питань щодо захисту майнових прав осіб, що постраждали внаслідок конфлікту в Україні, є питання реалізації ними належного їм права на компенсацію за пошкоджене або зруйно-

ване житло внаслідок бойових дій. На сьогодні така компенсація передбачена статтею 19 Закону України “Про боротьбу із тероризмом”, проте, цією статтею передбачена лише можливість отримання такої компенсації, однак механізм і порядок компенсації відсутні, що унеможлиблює реалізацію особами зазначеного вище права в позасудовому порядку. Утім, навіть якщо заявник у подібній справі отримує позитивне судове рішення, наприклад, в апеляційній інстанції, виконати його немає можливості.

Крім того, процедура отримання компенсації від держави ускладнюється тим, що законодавство України покладає повну відповідальність за відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації України, юридичним особам, громадським об’єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію.

2.3. Освіта мешканців окупованих територій

Діти, які залишилися проживати на ТОТ, переважно отримують загальну середню освіту у школах на окупованих територіях. У зв'язку із тим, що Уряд України не визнає документів, виданих на ТОТ, отриманий там атестат про середню загальну освіту не дає права на доступ до вищої освіти на підконтрольній Уряду України території.

Більш того, починаючи з 2014 року, політика де-факто влади на ТОТ була направлена на скорочення україномовних класів, закриття україномовних шкіл та вилучення певних предметів (зокрема української мови, української літератури, історії України) зі шкільної програми. Крім того, для вступу до ЗВО абітурієнтам потрібно декілька разів перетинати адміністративний кордон з Кримом чи лінію зіткнення в межах Донецької та Луганської областей. З урахуванням відсутності громадського пасажирського транспортного сполучення між ТОТ та підконтрольною Уряду України територією, це значно ускладнює процес вступу до ЗВО мешканців ТОТ.

Все це ставить абітурієнтів з ТОТ, які прагнуть навчатися в українських ЗВО, у несприятливе становище порівняно з іншими абітурієнтами.

Водночас держава забезпечує спрощений порядок вступу для мешканців ТОТ – через так звані освітні центри “Крим-Україна” та “Донбас-Україна”. Але, на жаль, через ці центри мешканці ТОТ можуть вступити лише до визначеного обмеженого кола ВНЗ на підконтрольній території. Притому для абітурієнтів з ТОТ Крим і для вступників з ТОТ Донецької та Луганської областей визначені різні переліки ЗВО, що здебільшого територіально наближені до відповідних окупованих територій. Ця спрощена процедура вже продемонструвала свою неефективність: наприклад, у 2017 році за цією процедурою вступило всього 204 мешканця Криму – при тому, що щорічно зі шкіл окупованого півострова випускається 10–12 тисяч дітей.

2.4. Обмеження у підприємницькій діяльності, податковій та банківській сферах

За даними Державної фіскальної служби України, станом на 1 лютого 2017 року кількість ФОП, місцем проживання яких є ТОТ в Донецькій та Луганській областях, становила близько 118,1 тис. підприємців.

ФОП, які здійснювали підприємницьку діяльність та були зареєстровані на ТОТ, при зверненні до фіскальних органів на підконтрольній Уряду України території стикаються з вимогою сплати податків та зборів за весь час від початку конфлікту, незалежно від того, провадили вони у цей період підприємницьку діяльність чи ні. При тому процедура списання такої заборгованості є непрозорою та неефективною.

Крім того, ФОП, які зареєстровані на ТОТ, зобов'язані додатково сплачувати 19,5% податку з доходу, на відміну від інших підприємців, що зареєстровані поза межами ТОТ. З 1 січня 2017 року набули чинності зміни до Податкового Кодексу України, які містять ознаки дискримінації самозайнятих осіб з ТОТ.²⁴ Відповідно до цих змін, під час нарахування (виплати) фізичним особам – підприємцям, місцезнаходженням або місцем проживання яких є ТОТ (незалежно від системи оподаткування), доходу від здійснення ними підприємницької діяльності, суб'єкт господарювання та/або самозайнята особа, які нараховують (виплачують) такий дохід, зобов'язані утримати податок на доходи у джерела виплати. Таке податкове навантаження (ставка 18%) розповсюджується виключно на дану категорію підприємців з ТОТ.

Що стосується банківської сфери, то, відповідно до Закону України "Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України", фізичні особи, які мають зареєстроване місце проживання на тимчасово окупованій території Криму, з метою оподаткування та здійснення митних формальностей визнаються нерезидентами, а доходи, джерелом походження яких є ТОТ – оподатковуються як іно-

земний дохід. Наприклад, при продажі рухомого майна – машини, яка зареєстрована в Криму – особа має заплатити 18% податку. У той час, коли інші громадяни України платитимуть 5%.

Дія зазначеного закону поширюється і на отримання банківських послуг, а єдиною умовою доступу до таких послуг для мешканців Криму залишається отримання довідки про взяття на облік ВПО.²⁵

²⁴ пункт 38.9 підрозділу 10 розділу XIX Податкового кодексу України

²⁵ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0699500-14>

3

Право на соціальне забезпечення осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі, та членів їхніх сімей (статті 6, 9, 12 Пакту)

З початком збройного конфлікту на Донбасі масовим стало захоплення та утримання заручників представниками незаконних збройних формувань у східній Україні. За даними СБУ, з початку конфлікту з полону звільнили 3 тисячі 215 осіб. Ще 103 особи досі залишаються в полоні.²⁶

Наразі не існує жодного Закону, який визначив би правовий статус та соціальні гарантії для таких осіб. Отже, вони не мають законо-

давчо закріпленого права та спеціального механізму отримання статусу, позбавлені медичної, психологічної та правової допомоги, будь-яких гарантій в сфері зайнятості, визначеної на рівні Закону системи компенсаційних виплат.

Водночас державні структури можуть надавати допомогу з вирішенням проблем колишніх полонених точково, не створюючи при цьому загальної системи соціальних гарантій.

3.1. Компенсаційні виплати особам, що були звільнені з полону

31 січня 2018 року КМУ ухвалив Постанову № 38, якою затвердив Порядок виплати одноразової грошової допомоги особам, яких було незаконно позбавлено особистої свободи внаслідок дій незаконних збройних формувань та/або органів влади Російської Федерації на окремих територіях Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

Даний Порядок стосується виключно заручників, звільнених 27 грудня 2017 року і 24 січня 2018 року, і передбачає виплату одноразової допомоги у розмірі 100 тисяч гривень.²⁷ При цьому питання виплати грошової допомоги людям, які були позбавлені особистої сво-

боди за тих же обставин, але були звільнені в інший час, досі залишається неврегульованим. Фактично таким людям відмовляють у виплаті допомоги за Постановою КМУ № 38.

Крім того, існує практика виплати одноразової грошової допомоги особам, яких утримували в місцях незаконного позбавлення волі, за рахунок коштів місцевих бюджетів²⁸. Проте таку допомогу можуть отримати тільки колишні полонені, які були звільнені з полону 27 грудня 2017 р. та 24 січня 2018 р., за умови, що вони зареєстровані та фактично проживають на території Донецької області.

²⁶ станом на 27.12.2017 <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/4242#.FKTeXXIS.dpbs>

²⁷ еквівалент 3700 Доларів США

²⁸ <http://dn.gov.ua/rozporядzhennya-golovy-oda-vid-14-02-2018-223-5-18-pro-poryadok-nadannya-odnorazovoyi-groshovoyi-dopomogy-tsyvilnym-osobam-yakih-zvilнено-z-polonu-27-grudnya-2017-r-ta-24-sichnya-2018-r-za-rahunok/>

3.2. Надання медичної та психологічної допомоги колишнім полоненим

Багатьох осіб, яких утримували в місцях незаконного позбавлення волі, кували та застосовували інші види жорстокого поводження. Отже, колишні полонені мають проблеми зі здоров'ям та потреби у психологічній допомозі.²⁹

План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року передбачає "розроблення та прийняття програми соціальної та психологічної реабілітації цивільних осіб, що стали заручниками/полоненими терористичних угруповань "ДНР" та "ЛНР" у зв'язку з подіями на сході України".³⁰

Проте наразі медичну та психологічну допомогу колишні полонені можуть отримати лише у загальному порядку, якщо звернуться до лікарні чи конкретного спеціаліста. Програма соціальної та психологічної реабілітації не розроблена. Також відсутнє спеціальне законодавство, яке гарантувало б надання медичної та психологічної допомоги.

Така ситуація призводить до того, що часто колишні полонені не мають інформації щодо закладів охорони здоров'я та спеціалістів, які мають професійні навички для роботи з цією категорією. Тому вони або довгий час взагалі не отримують психологічної допомоги, або отримують неякісні послуги.

²⁹ http://amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Dopovid_ZLOMLENI-TILA_Torturi-ta-pozasudovi-strati-na-shodi-Ukrayini.pdf

³⁰ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80>

27 травня 2014 року мене випустили з "підвалу", і друзі відвезли мене до лікарні швидкої допомоги в Києві. Там я знаходився три тижні. В мене було зламане ребро, я мав забій мозку, безліч гематом по всьому тілу, порушення короткострокової пам'яті. Мені безкоштовно зробили купу аналізів та призначили ліки, частину яких дали в лікарні, а частину принесли волонтери. На цьому моє лікування закінчилось на кілька років. Хоча я працював з психологами, яких для мене безкоштовно знайшли волонтери. Проте я відчував, що щось не те, мені не ставало легше. Тривога, безсоння, напади агресії були зі мною постійно. Я нічого не робив протягом двох років, бо не мав жодної інформації про те, куди звернутися. Не мав медичного супроводу. До того ж думав, що я вже отримую психологічну допомогу, тож нічого просто неможливо змінити. Мені ставало все гірше. Через два роки дружина настояла на тому, щоб я шукав допомоги. Якимось випадковим чином через знайомих та волонтерів мені пощастило натрапити на невропатолога та психолога з державних лікарень, які поставили мені діагноз "пост-травматичний стресовий розлад". Звісно, мої проблеми не зникли повністю, однак наразі я відчуваю, що отримую кваліфіковану допомогу, яка полегшує моє життя.

В'ячеслав Бондаренко, 44 роки.

3.3. Право на працю

Відповідно до статті 6 Пакту, держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини отримати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зобов'язалися зробити належні кроки до забезпечення цього права.

Згідно статті 235 Кодексу Законів про Працю України, поновлення на роботі та зміна формулювання причин звільнення можливі тільки у разі звільнення працівника без законної підстави. Стаття 40 Кодексу визначає пере-

лік підстав, за якими працівника може бути звільнено з ініціативи власника. Такими причинами можуть бути, зокрема, прогул та відсутність на робочому місці протягом більше ніж чотирьох місяців. Таким чином законодавство України не передбачає підстав для поновлення на роботі осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі.

Така ситуація призводить до фактичної неможливості для колишніх полонених у поновленні на робочому місці, зміни формулювання причин звільнення, поновлення перерваного трудового стажу.

3.4. Соціальні гарантії для членів сімей осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі

План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року передбачає створення дієвої системи соціальної, зокрема психологічної, реабілітації звільнених осіб та членів їх сімей.

Наразі у ВРУ зареєстровано два законопроекти, які мають не меті урегулювання правового статусу і встановлення соціальних гарантій особам, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі. Жоден з цих законопроектів не містить положень, які стосувалися б соціальних гарантій для членів сімей осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі.³¹

Водночас у членів сімей осіб, які утримуються в полоні, часто виникає потреба у медикаментах та психологічній допомозі.

Крім того, в разі якщо полонений проживав на ТОТ та був там затриманий, як правило, члени його сім'ї теж залишаються проживати на тимчасово окупованій території для того, щоб мати інформацію про те, що відбувається з людиною, передавати їжу та інші необхідні речі у місце незаконного утримання тощо. Якщо родичі є отримувачами соціальних виплат, то сам факт їхнього проживання на ТОТ значно ускладнює для них процедуру отримання належних соціальних виплат, в тому числі і пенсії, через дію Постанови КМУ № 365.

³¹ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63748
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63961

Питання

З огляду на триваючі порушення соціальних та економічних прав осіб, що постраждали внаслідок конфлікту в Україні, Коаліція сподівається, що Комітет розгляне можливість адресувати нижченаведені питання державі-учасниці:

1. Яких заходів вживає Уряд України для забезпечення дотримання прав ВПО на пенсійне забезпечення без дискримінації?
2. Чи розглядає Уряд України можливість зміни підходу щодо призначення щомісячної адресної фінансової допомоги ВПО?
3. Якими вагомими причинами викликане обмеження ВПО у користуванні послугами будь-якого іншого банку для отримання пенсій та соціальних виплат, крім державного банку "Ощадбанк"?
4. Чому досі не розроблений механізм компенсації за пошкоджене/зруйноване внаслідок конфлікту майно?
5. Яке довгострокове рішення бачить Уряд для забезпечення мешканців ТОТ доступом до вищої освіти на підконтрольній Уряду території України?
6. Які існують підстави введення додаткового оподаткування для підприємців, місцезнаходженням або місцем проживання яких є тимчасово окупована територія?
7. Чому для осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі та були звільнені 27 грудня 2017 року і 24 січня 2018 року передбачені виплати грошової допомоги, а для осіб, які були звільнені раніше, компенсаційні виплати не передбачені?
8. Чому досі не розроблена програма соціальної та психологічної реабілітації для осіб, яких утримували в місцях незаконного позбавлення волі та членів їх сімей.
9. Чому не розроблено Порядок, який регламентував би питання поновлення на робочому місці, зміни формулювання причин звільнення, поновлення перерваного трудового стажу для осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі.
10. Чому не розроблена система соціальних гарантій для членів сімей осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі?
11. Чим зумовлена необхідність митних, податкових та інших обмежень, встановлених Законом України "Про створення вільної економічної зони «Крим» та особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України"?
12. Які причини обмеження права осіб перевозити особисті речі з/на ТОТ?
13. Чому порядок призначення пенсій для кримчан відмінний від порядку призначення пенсій для інших громадян України?

Рекомендації

Коаліція звертається до Комітету з проханням розглянути можливість включення нижченаведених рекомендацій в свої заключні зауваження для держави-учасниці:

1. Відокремити отримання пенсії та соціальних виплат, які не пов'язані з внутрішнім переміщенням, від необхідності отримувати довідку про взяття на облік ВПО.
2. Змінити політику щодо виплати пенсій ВПО, припинити політику створення надмірних вимог та обмежень для пенсіонерів ВПО.
3. Розробити окремі недискримінаційні порядки або внести зміни в загальнодержавний механізм нарахування пенсій та соціальних виплат ВПО.
4. Змінити підхід до призначення ВПО щомісячної адресної допомоги таким чином, щоб її призначення базувалося на соціально-економічних потребах ВПО в такій допомозі, зберігши при цьому особливі підходи до визначення розміру адресної допомоги для соціально-вразливих верств населення, таких як діти та особи з інвалідністю.
5. Надати можливість ВПО користуватися будь-якою банківською установою для отримання виплат соціальної допомоги або пенсії.
6. Снасувати перевірки місця проживання внутрішньо переміщених осіб. Для встановлення особи-отримувача виплат достатньо ідентифікації в банківській установі не частіше одного разу на рік.
7. Не розповсюджувати 12-місячний термін звернення до уповноважених органів соціального захисту населення для призначення допомоги при народженні дитини у разі, якщо дитина народилася на ТОТ.
8. Розробити механізм фіксації пошкоджень/руйнувань та запровадити єдиний підхід з метою уніфікації і прийнятності, ведення обліку пошкодженого або зруйнованого майна, створити уніфіковану методикку визначення обсягу пошкоджень для розробки механізмів оцінки завданої шкоди.
9. Кабінету міністрів України прийняти порядок виплати пенсії громадянам, які проживають на ТОТ Донецької та Луганської областей.
10. Усунути додаткові вимоги при призначенні або продовженні виплати пенсії для кримчан.
11. Снасувати Закон України "Про створення вільної економічної зони «Крим» та особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України" та розробити і прийняти закон про особливості здійснення економічної діяльності на ТОТ.
12. Створити належні умови для реалізації права мешканців ТОТ на здобуття вищої освіти через впровадження позитивних дій задля зменшення негативного впливу збройного конфлікту на дітей, що проживають на ТОТ України.
13. Уніфікувати систему виплат грошової допомоги для всіх осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі.
14. Розробити програму соціальної та психологічної реабілітації для осіб, яких утримували в місцях незаконного позбавлення волі та членів їх сімей.
15. Розробити Порядок, який регламентував би питання поновлення на робочому місці, зміни формулювання причин звільнення, поновлення перерваного трудового стажу для осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі.
16. Розробити систему соціальних гарантій для членів сімей осіб, які утримувалися в місцях незаконного позбавлення волі.

